

ODMÍTÁNÍ VAKCINACE A ZDRAVOTNÍ GRAMOTNOST

DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK K ČLÁNKU PROF. VLADIMÍRA BENCKA ODMÍTÁNÍ OČKOVÁNÍ A FALEŠNÉ KARTY V RUKOU ANTI-VAKCINÁTORŮ

REJECTION OF VACCINATION AND HEALTH LITERACY DISCUSSION PAPER TO THE ARTICLE OF PROF. VLADIMIR BENCKO "REFUSAL OF VACCINATION AND FALSE CARDS IN HANDS OF ANTI-VACCINATORS"

Jaroslav Kríž

SOUHRN

Autor souhlasí s prof. Benckem, že odmítání vakcinace některými lidmi je vážný problém veřejného zdravotnictví a informuje o názorech umístěných k vakcinaci na českých webových stránkách. Soudí, že námitky proti povinnému očkování jsou zčásti způsobeny nedostatečnou zdravotní gramotností, jejíž důsledky se projevují i na dalších úsecích preventivní zdravotní péče. Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí (Zdraví 2020), schválená vládou ČR počátkem roku 2014, má zvyšování zdravotní vzdělanosti obyvatelstva jako jeden z hlavních směrů a podpora plošné vakcinace v ní bezpochyby bude mít důležité postavení.

Klíčová slova: očkování – odmítání, zdravotní gramotnost

SUMMARY

The author agrees with Prof. Bencko, that refusal of vaccination by some people represents a serious problem of public health. The author brings information about people's opinions on vaccination published in the Czech webpages and believes that the objections of some people against mandatory vaccination are partly caused by inadequate health literacy, consequences of it occur also in other segments of preventive health care. National Strategy of Health Protection and Promotion and Disease Prevention (Health 2020), approved by the Czech government in 2014 emphasized health literacy as one of its main directions. No doubt, support of vaccination will be very important in this strategy, as well.

Key words: vaccination refusal, health literacy

Prof. Bencko v článku „Odmítání očkování a falešné karty v rukou anti-vakcinátorů: vážný problém veřejného zdravotnictví“ (Hygiena 2/2014) otevřel důležité téma, které si zasluhuje širší pozornost.

Na webových stránkách amerických skeptiků The US Skeptical OB se konstatuje, že očkovací látky existují více než 200 let a jejich odmítání stejně dlouho. Za ta léta vyprodukovali nesčetné obvinění o „rizicích“ vakcín a v každé etapě historie se mýlili. Přestože odmítáči ve 100 % svých aktivit neměli pravdu ve svém chápání vakcín, statistik, rizik a specifických nebezpečí, neustále a rozsáhle pokračovali. Bylo to zejména proto, že jejich tvrzení rezonovalo s převažujícími domněnkami ve společnosti. Odmítání vakcinace je sociální jev, který má malý, jestli vůbec nějaký vztah k objektivní realitě nebo vědě, uvádějí američtí skeptici.

Webové stránky jsou dobrým zrcadlem postojů laické i odborné veřejnosti a stojí za to prohlédnout je. Řada z nich podává relevantní informace. Patří k nim stránky České vakcinologické společnosti určené lékařům, studentům a veřejnosti, které jsou základem oficiálních a odborně vyspělých informací pro širokou veřejnost.

Námitky proti očkování se obšírně probírají v rozhovoru redaktorky Hladíkové s MUDr. Ludmilou Elekovou na stránkách OnaDnes z 5. 8. 2013. Eleková odpor k vakcínám opírá mylně o obsah hliníku a stejně nepřija-

telné je její hodnocení historie vakcinace, když prohlašuje, že „obrna se nevymýtila očkováním, ale změnou diagnostických kritérií“ a „neštovice nevymýtilo očkování, ale hygienická a protiepidemická opatření v ohniscích nákazy“. Kdyby tušila, jak neúspěšná by byla tato opatření bez vakcinace v domorodých vesnicích Somálska, Indie či jiných rozvojových zemí, nemohla by tyto názory nikdy vyslovit. Redaktorce Hladíkové je třeba přiznat snahu o vyvážený postoj k tématu, nicméně laický novinář takovým dezinformacím nemůže čelit. Za matení veřejnosti udělil v r. 2014 český klub skeptiků Sisyfos MUDr. Elekové anticenu Bludný balvan. Polemiky s Elekovou se ujal na Novinky.cz 25. 9. 2013 prof. MUDr. Roman Chlábek z Fakulty vojenského zdravotnictví v Hradci Králové a podrobil její tvrzení detailní kritice.

Lékařů jako je Eleková, kteří neodborně vystupují proti očkování, se týká usnesení České lékařské komory z r. 2013. Uvádí se v něm, že „ČLK považuje vědeckými důkazy nepodložené zpochybňování přínosu očkování ze strany lékařů za postup non-lege artis a varuje veřejnost, že odmítání povinného očkování by mohlo vést k návratu některých chorob, které se v naší zemi již několik let nevyskytují nebo vyskytují jen zcela sporadicky, a které přitom ještě v nedávné minulosti běžně invalidizovaly či zabíjely nemalé procento populace“. Role praktických lékařů, zejména pediatriů, je při odmítání vakci-

nace rodiči klíčová. Ve Spojených státech se stává, že lékaři přeruší poskytovatelské vztahy, nebo je hodlají přerušit, u pacientů, kteří očkování odmítají. Komise pro bioetiku americké Akademie pediatrii před tím varuje a doporučuje lékařům zdvořile vyslechnout obavy rodičů a diskutovat s nimi rizika neočkování (1).

Další z „odborníků“, kteří sytí veřejnost argumenty proti vakcinaci, je prof. RNDr. A. Strunecká, DrSc. Také ona dostala Bludný balvan za knihu Doba jedová (Triton, Praha 2011). Prof. MUDr. Jiří Heřt, DrSc. na webových stránkách tohoto klubu její kapitole o očkování vytýká, že není objektivní, že své názory formuluje vysloveně alarmisticky a neměla by jimi strašit veřejnost, ale obhájit je na odborných fórech. „Nelze předpokládat“ píše prof. Heřt, „že všechny výzkumné týmy, státní zdravotnické instituce v čele s Food and Drug Administration USA a sbory odborníků a politiků, kteří očkovací programy vytvářejí a schvalují, včetně České vakcino-logické společnosti, jsou podplaceni farmaceutickými firmami, jak plyne z poznámek prof. Strunecké“. Kniha obsahuje i další kuriozity, které autorčinu odbornou úroveň diskvalifikují. Podprsénka podle ní zvyšuje vývoj rakoviny prsu 125krát a pokud obsahuje dráty, přitahuje elektromagnetické záření.

Odborně pochybnou úroveň mají také stránky Celostní medicíny, kde se 31. 5. 2013 tvrdí, že očkování přináší víc škody než užítu, a že očkování mají vyšší výskyt autismu. Je to odborně mnohokrát vyvrácené tvrzení. Oficiální stanovisko Center of Disease Control and Prevention USA konstatuje, že studie zkoumající vztah mezi vakcinací a výskytem autismu tuto asociaci nepotvrdily a americký Institut of Medicine ve svém rozboru dospěl k závěru, že neexistuje kauzální vztah mezi thiomersalem (obsahuje rtuť) ve vakcínách a autismem. Kromě toho v naprosté většině vakcín už dnes thiomersal není. Důvodem jeho odstranění byl celosvětový trend snižování expozice rtuti všude, kde to je možné. Problematika je náležitě vysvětlena na stránkách internetového očkovacího centra www.vakciny.net.

Námítkami proti očkování oplývají stránky Rozalio.cz, které mají mezi odkazy také MUDr. Elekovou. Je zde samostatný oddíl, kde jsou s velkou pečlivostí vypracovány právní podklady a návody, jak mají postupovat lidé odmítající očkování. Správným počínem je rozsáhlá diskuse zástupce stránek Petra Sedláčka s prof. MUDr. Prymulou, předsedou vakcino-logické společnosti, který mylné informace vyvrací. Poučné je přečíst si názory návštěvníků stránek. V rubrice Vaše příběhy jedna pisatelka uvádí: „Věřím v moudrost Matky Přírody. Věřím, že když něco nějak vytvořila, tak v opravdové dokonalosti. Proto věřím, že vytvořila dokonalé tělo mého dítěte, s dokonalými obrannými mechanismy. Zvládla ho připravit na zdravý přirozený porod, na celý prenatální vývoj, na vše, čím mé dítě dosud prošlo. Nechci zasahovat do něčeho, co je dokonalé, vyladěné a co nejlépe šlape, když se tomu dá možnost šlapat. Proto jsme se rozhodli neočkovat.“ Je to reprezentativní příklad jednoho typu odpůrců očkování, kteří z neúplných znalostí o fungování lidského organismu dělají mylné závěry.

Odmítání vakcinace má z velké míry příčinu v nedostatečných zdravotních vědomostech lidí, v nedostatečné zdravotní gramotnosti. Jedna z definic zdravotní gramotnosti říká, že jde o schopnost získávat, rozumět,

hodnotit a komunikovat informace jako cestu k podpoře, udržení a zlepšení zdraví během celého života.

Ve studii o vztahu mezi zdravotní gramotností a preventivní péčí američtí autoři zjistili u starších klientů systému zdravotní péče Medicare, že mezi respondenty s nízkou úrovní zdravotní gramotností (zjišťovanou testem), bylo víc těch, kteří nevyužili preventivní služby, než u lidí s adekvátní gramotností. Např. 29 % klientů s nedostatečnou gramotností nikdy nebylo očkováno proti chřipce, oproti 19 % klientů s dostatečnou gramotností. Podobné relace byly u dalších služeb: u pneumokokové vakcinace 65 % nevakcinovaných mezi nedostatečně gramotnými, oproti 54 % mezi dostatečně gramotnými, u mamografu v posledních 2 letech 24 % oproti 17 % a u Papanicolau stěru (hodnocení rizika rakoviny děložního čípku) 10 % oproti 5 % (2).

V dokumentu o intervencích a dopadech zdravotní gramotnosti, který připravila americká Agentura pro výzkum a kvalitu zdravotní péče pro ministerstvo zdravotnictví USA, se uvádí, že nižší gramotnost u seniorů má souvislost s vyšším rizikem mortality a obecně s horším zdravotním stavem seniorů, s horší schopností užívat správně léky a s horší schopností chápat zdravotní značení a informace na výrobcích. Nižší gramotnost se dále promítá do vztahu k lékaři (adherence), kouření, konzumace alkoholu, zdravého životního stylu, rizik HIV a sexuálního chování, prevalence chronických nemocí, vážnosti astmatu a diabetu a jejich kontroly pacientem a do kontroly hypertenze. Studie této problematiky však nejsou četné, mnohdy jsou nevhodně organizované a výsledky jsou zatím nesourodé (3).

Zdravotní gramotnost nemá jen individuální, ale i společenský rozměr. Srozumitelná, konzistentní a široce dostupná výchova ke zdraví by měla být trvalou součástí agendy vyspělého státu. Proto Zdraví 2020 – Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí, kterou schválila vláda 8. ledna 2014, má mezi hlavními směry „celoživotní vzdělávání a výchovu pro zdraví, zaměřenou na pomoc občanům vážít si svého zdraví a rozvíjet schopnosti rozhodovat a jednat pro zdraví“.

U nás se zdravotní gramotností zabýval profesor Jan Holčík z Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Základem pro rozvoj zdravotní gramotnosti je podle něj stanovení, co by měl běžný občan vědět o prevenci infekcí, o hygieně práce, o zdravé výživě, o pitné vodě, čistotě ovzduší a hluku, o prevenci kardiovaskulárních nemocí, nádorů, metabolických onemocnění, nemocí pohybového aparátu, o prevenci stresu a duševních chorob, o zdravém životním stylu, o důležitosti tělesného pohybu a zachování a posilování zdraví dětí (4). Podkladem pro orientaci zdravotně výchovných aktivit by měl být průzkum znalosti obyvatelstva.

Pro zvyšování gramotnosti populace má u nás vakcinologie asi nejrozsáhlejší poznatky a zkušenosti mezi ostatními obory preventivní péče. Určitá, bezpochyby nevelká část lidí ovšem bude mít vždycky tendenci ze zásady protestovat proti ustáleným pořádkům, vědeckým poznatkům či jiným obecně přijímaným skutečnostem. Tato část lidí si vytváří vlastní životní filozofie, které se mohou dostávat do střetu se společností. Argumenty, které jejich postoje vyvracejí, spíš posilují jejich zaujetí, než by je přesvědčily. Protože mají bytostný zájem přesvědčit o odporu k očkování další lidi, je třeba soustředit se na minimalizaci jejich vlivu na okolí. Někdy je tak-

tické, aby šířiteli racionálních poznatků nebyli odborníci, ale dobře orientované laické osobnosti – známí novináři, populární herci, sportovci a úspěšní podnikatelé.

Samostatným důvodem k odmítání vakcinace některými lidmi je důraz na individuální svobodu v rozhodování o zdravotních službách. Tato skupina odmítá neakceptuje vakcinaci jako ochranu společnosti před šířením infekcí, ale chápe ji jen jako osobní záležitost jednotlivce. Připomínají postoj Margaret Thatcherové, která prý v roce 1987 prohlásila, že společnost neexistuje – jsou jen jedinci. Odborné kruhy u nás nevěnují teoretické stránce těchto problémů mnoho pozornosti, v zahraničí však jde o frekventovanou tematiku. Názo-ry založené na dobře odůvodněném liberálním přístupu k osobní svobodě nebo postavené na stejně dobře odůvodněném akcentu na ochranu zdraví společnosti zatím nevyústily v definitivní závěr a zdá se, že k tomu nikdy nedojde. Tečku v těchto sporech možná udělá návrat epidemie závažné infekce v části světa, kde se podaří systém plošné vakcinace rozvrátit. Zodpovědnost za takovou katastrofu však nepadne na odmítače očkování, ale na ty, kteří to dopustili.

LITERATURA

1. Omer SB, Salmon DA, Orenstein WA, deHart MP, Halsey N. Vaccine refusal, mandatory immunization, and the risks of vaccine-preventable diseases. *N Engl J Med.* 2009 May 7;360(19):1981-8.
2. Scott TL, Gazmararian JA, Williams MV, Baker DW. Health literacy and preventive health care use among Medicare enrollees in a managed care organization. *Med Care.* 2002 May;40(5):395-404.
3. Berkman ND, Sheridan SL, Donahue KE, Halpern DJ, Viera A, Crotty K, et al. Health literacy interventions and outcomes: an updated systematic review. *Evid Rep Technol Assess (Full Rep).* 2011 Mar;(199):1-941.
4. Holčík J. Systém péče o zdraví a zdravotní gramotnost: k teoretickým základům cesty ke zdraví. Brno: Masarykova univerzita; 2010.

Došlo do redakce: 14. 4. 2014

Přijato k tisku: 14. 7. 2014

*Doc. MUDr. Jaroslav Kríž
E-mail: jafkri@volny.cz*